
JOSEP M. BALDAQUÍ ESCANDELL
FRANCESC-XAVIER LLORCA IBI
JOAN J. PONSODA SANMARTÍN
ABELARD SARAGOSSÀ ALBA

**LA CONSCIÈNCIA DEL PRESTIGI
LINGÜÍSTIC ENTRE ELS JOVES.
UNA APORTACIÓ A L'ESTUDI
DESCRIPTIU DE LA INSEGURETAT
LINGÜÍSTICA FORMAL
AL PAÍS VALENCIÀ***

El concepte d'inseguretat lingüística (IL) ha experimentat transformacions importants des que Willian Labov el va proposar allà pels anys 60 del segle xx. Inicialment, la inseguretat lingüística va ser considerada com una mesura de la percepció que els parlants tenen de la distància entre el seu ús lingüístic i els usos lingüístics que els mateixos parlants valoren com a millors o més adequats o, dit amb altres mots, més prestigiosos. Per tant, per a Labov, són més insegurs els parlants que perceben una major distància entre les formes lingüístiques que usen habitualment i aquelles que consideren més prestigioses i, per contra, són més segurs els parlants que no tenen

(*) Aquest treball s'ha realitzat dins del projecte d'investigació «La inseguretat lingüística en l'ús de la llengua minoritzada en el sistema educatiu valencià: anàlisi i propostes de millora» (HUM2006-10229/FILO), aprovat pel Ministerio de Educación y Ciencia dins del Plan Nacional de Investigación Científica, Desarrollo e Innovación Tecnológica 2004-2007 i cofinançat amb fons FEDER.

aquesta «mala consciència» respecte del prestigi de les formes lingüístiques que conformen la seua manera quotidiana d'expressar-se.

Willian Labov (1966) va realitzar el seu estudi pioner sobre la IL a la ciutat de Nova York. En la recerca, que emprava una metodologia de caràcter quantitatiu, va elaborar un índex de la inseguretat lingüística dels habitants d'aquella ciutat amb un test format per divuit mots amb variants de pronunciació socialment significatives. En la realització del treball de camp es demanava primerament als enquestats que valoraren quines d'aquelles variants lingüístiques consideraven correctes i, posteriorment, se'ls demanava que diguessen quines d'aquelles formes lingüístiques eren les que empraven habitualment. Sobre la comparació de les ocasions en què diferien les formes considerades correctes amb aquelles que els parlants recordaven utilitzar habitualment, Labov va construir un Índex d'Inseguretat Lingüística (ILI, *Index of Linguistic Insecurity*) (Labov 1966-2006: 319, 421-422).

Labov (1966-2006: 340) va descriure que una profunda inseguretat lingüística afectava la comunitat de parla de Nova York, inseguretat que estava relacionada amb el prestigi negatiu de la varietat pròpia de la ciutat:

We have seen that the dominant theme in the subjective evaluation of speech by New Yorkers is a profound linguistic insecurity, which is connected with a long-standing pattern of negative prestige for New York City speech.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Aquesta inseguretat lingüística afectava totes les classes socials però, molt especialment, la classe mitjana-baixa (Labov 1966-2006: 322). La interpretació que en va fer Labov és que aquesta classe social és especialment sensible als usos prestigiosos de la llengua perquè els associa amb el procés d'ascensió social al qual aspira. Com a conclusió, la inseguretat lingüística havia de ser considerada com un dels motors del canvi lingüístic.

A més, la IL també tenia altres conseqüències importants per a l'ús de la llengua. A parer de l'autor (Labov 1966-2006: 318), la principal en seria la hipercorrecció:

Linguistic insecurity leads directly to hypercorrection, for insecure speakers have not internalized their newly acquired norms, and have no automatically applied rule to let them know where to stop in their corrections.

Juntament amb les hipercorreccions, Labov explica que els dubtes, el nerviosisme, l'autocorrecció, la percepció errònia del discurs propi o una variació important

entre els diferents estils de parla són fenòmens associats a l'ús lingüístic dels individus insegurs (1966-2006: 322-323).

La recerca que acabem de descriure es refereix a l'estudi de la IL en l'ús d'una llengua amb un estatus consolidat de llengua dominant, no sols a la ciutat on es va fer l'enquesta, sinó també a la major part del món. Per tant, el fenomen de la inseguretat lingüística segons el va proposar Labov és intralingüístic, ja que es produeix entre les diferents varietats socials d'una llengua sense tenir en compte les interaccions amb altres possibles llengües presents en el context.

El concepte d'inseguretat lingüística encunyat per Labov va trobar aviat crítics (Almeida 2002: 354-358), però també va encetar una línia d'investigació molt fructífera que ha portat a una revisió i extensió del concepte molt més enllà del que Labov va formular inicialment. Aquesta nova línia d'investigació ha dut a una reformulació del concepte d'inseguretat en dues direccions.

En primer lloc, l'expansió del concepte d'inseguretat lingüística a situacions de llengües en contacte (de Robillard 1994; Bretegnier 1996; Calvet 1996), és a dir, l'anàlisi de la inseguretat en l'ús de dues o més llengües, cosa que implica tenir en compte les relacions de domini i de subordinació que s'hi produeixen (Calvet 1996: 21-22).

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

Car l'insécurité peut aussi résulter de la comparaison de son parler avec le parler d'autres langues différentes, et elle est alors le produit du plurilinguisme. En d'autres termes, il me semble que l'insécurité peut aussi bien résulter de la comparaison de son parler avec le parler légitime (et nous avons alors ici un problème de *forme linguistique* dans le cadre d'une même langue) que du statut accordé à ce parler et intériorisé par le locuteur (et nous avons alors un problème de *statut linguistique* qui résulte de la comparaison avec le statut d'une autre langue).

En segon lloc, i com a conseqüència del punt anterior, són proposades noves formes d'inseguretat lingüística que s'afegen a la formulació inicial de Labov. Calvet, a partir dels estudis anteriors, proposa l'existència de tres tipus diferents d'inseguretat: *a) la inseguretat formal*, o laboviana, que com hem vist es tracta d'un fenomen intralingüístic resultat de la percepció dels parlants de la distància entre els seus usos lingüístics i aquells que considera més prestigiosos; *b) la inseguretat en l'estatus*, que és la conseqüència de la valoració negativa que el parlant realitza de l'estatus de la llengua que utilitza en comparació amb l'estatus d'una altra llengua o varietat, i *c) la inseguretat en la identitat*, que es produeix quan el parlant usa una llengua o una varietat lingüística diferents de la que usa la comunitat amb què s'identifica i de la qual forma part (Calvet 2006: 133-145). Com podem comprovar, mentre que la primera de les

formes de la inseguretat —la formal— és un fenomen clarament intralingüístic, que es produeix entre varietats socials al si d'una mateixa llengua, les inseguretats en l'estatus o en la identitat són, sobretot, fenòmens interlingüístics, que es produeixen entre llengües o varietats lingüístiques clarament diferenciades en la percepció dels parlants.

En el present article ens centrem en l'estudi de la inseguretat lingüística formal o laboviana. En treballs anteriors (Baldaquí 2002, 2006) vam analitzar les tendències de la inseguretat lingüística formal en l'ús de variables morfològiques tot seguint els suggeriments de López Morales. Aquest autor (1979: 165-172) destaca que cal tenir present que la seguretat lingüística no implica necessàriament la coincidència entre l'ús dels parlants i les formes lingüístiques percebudes com a més adequades, ja que també poden tenir una seguretat lingüística elevada els parlants que consideren preferibles i utilitzen normalment variants poc formals o rebutjades per la normativa.

Les nostres investigacions anteriors ens van aportar la certesa que l'anàlisi de les tendències de la inseguretat lingüística és una metodologia molt productiva no sols per a descriure el grau i la tipologia de la inseguretat lingüística, sinó també per a l'anàlisi de la percepció i la valoració que fan els parlants de les diferents variables lingüístiques segons factors com ara la normativitat, el nivell de formalitat, la genuïnitat, el paral·lisme amb la llengua dominant o la coincidència o divergència amb altres varietats geogràfiques. En resum, es un instrument molt vàlid per a l'estudi de la consciència normativa dels parlants, per a la descripció de la seua seguretat o inseguretat en l'ús de variables lingüístiques determinades i per a, en definitiva, fer una aproximació a l'evolució del model de llengua segons la percepció que en tenen els usuaris.

L'objectiu de l'article és presentar una anàlisi de les tendències de la inseguretat lingüística en un grup de variables (fonètiques, morfosintàctiques i lèxiques) de tots els sistemes lingüístics que hem triat en raó del seu interès com a exemples de tendències que creiem que són característiques de l'estat actual i l'evolució del model de llengua dels joves. Descriurem aquestes variables en relació a dos factors que ens semblen fonamentals per a explicar l'evolució de la llengua en el moment actual: la primera llengua dels enquestats i la llengua principal en què han seguit els estudis obligatoris.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

ASPECTES METODOLÒGICS DE L'ESTUDI DE LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA FORMAL

El treball que presentem s'emmarca en una investigació quantitativa sobre la inseguretat lingüística duta a terme en el conjunt del País Valencià. L'univers estudiat són els joves residents en les comarques de predomini lingüístic valencià que estudien els dos últims anys de l'ensenyament obligatori i que tenen, predominantment, entre catorze i setze anys. Per al disseny de la mostra s'ha seguit un disseny polietàpic estratificat per conglomerats (centres educatius de secundària). Com a resultat s'ha elegit una mostra de trenta-un centres educatius d'educació secundària (públics i privats) del conjunt del País Valencià (Alacant, València i Castelló),¹ i el nombre d'alumnes entrevistats ha estat de 2190. Pe tant, la mostra és representativa de l'univers estudiat amb una fiabilitat del 95% i un marge d'error que, en el context més desfavorable ($p = q = 0,5$), és inferior a 0,03.

L'arplega de dades s'ha realitzat amb diversos instruments: una enquesta sociolingüística, un test sobre les actituds lingüístiques, un qüestionari sobre la inseguretat lingüística formal i un altre qüestionari sobre la percepció comparada de la inseguretat lingüística en les dues llengües oficials.

L'arplega de dades s'ha realitzat amb diversos instruments: una enquesta sociolingüística, un test sobre les actituds lingüístiques, un qüestionari sobre la inseguretat lingüística formal i un altre qüestionari sobre la percepció comparada de la inseguretat lingüística en les dues llengües oficials. Cal tenir present que aquest fenomen no afecta amb la mateixa intensitat tots els subsistemes de la llengua: és major en l'ús del lèxic, intermèdia en l'ús morfosintàctic i menor en la fonètica (Baldaquí 2009b). Això és degut al fet que els parlants no tenim tampoc el mateix grau de consciència i de control de l'ús que fem de cadascun dels subsistemes de la llengua.

En conseqüència, hem optat per incloure estímuls lingüístics de tots els subsistemes de la llengua en el qüestionari sobre la inseguretat lingüística formal que hem emprat, que inclou quaranta-cinc ítems referits a variables fonètiques (deu ítems), morfosintàctiques (vint ítems) i lèxiques (quinze ítems) i valora la inseguretat en l'ús

1. La mostra està estratificada proporcionalment segons les variables que s'han considerat més importants per a l'estudi: demografia comarcal (percentatge d'alumnes de 3r i 4t d'ESO sobre el total), entorn sociolingüístic (regions sociolingüístiques del SIES), titularitat del centre educatiu (públic-privat concertat) i tipologia del programa educatiu (Programa d'Incorporació Progressiva, PIP o Programa d'ensenyament en Valencià, PEV) que segueixen els alumnes. La selecció dels elements de la mostra (grups de classe) s'ha realitzat mitjançant un mostreig aleatori simple, i els qüestionaris s'han aplicat a tots els alumnes dels grups de classe seleccionats. El treball de camp es va realitzar entre els mesos de setembre de 2007 i juny de 2008.

de la llengua en un àmbit formal: en la relació entre alumnes i professorat dins del context escolar. En qualsevol cas, l'espai limitat de què disposem només ens permetrà presentar els resultats d'una selecció d'aquestes variables.

El test sobre la inseguretat lingüística formal està format per parelles de frases, una per cadascuna de les variables lingüístiques estudiades, que només difereixen en un tret, que és precisament la variant lingüística que volem analitzar. Per exemple, per a analitzar una variable fonètica, la inseguretat en l'elisió de la consonant «r» del mot *arbre*, hem emprat aquest parell de frases amb dues variants de pronunciació del mot:

- a) El vent ha tombat un *arbre* de la plaça.
- b) El vent ha tombat un *abre* de la plaça.

El qüestionari sobre la inseguretat lingüística formal es passa en dues fases: en la primera fase, els enquestats senten les dues frases i han de marcar en un formulari aquella frase que pensen que és més adequada per a parlar amb el professor a la classe, és a dir, en un context formal. Durant les instruccions prèvies al test, se'ls ha explicat que no es tracta d'un examen, ja que moltes vegades les dues frases són igualment correctes des d'un punt de vista estrictament normatiu, com és el cas de l'exemple que acabem de presentar. Per tant, en aquesta primera fase l'alumnat indica quina variant lingüística considera més adequada per a ser utilitzada en un context formal, és a dir, la variant més prestigiosa.

En una segona fase els alumnes tornen a sentir una altra vegada les mateixes frases, però en aquesta ocasió han de marcar aquella frase que ells recorden utilitzar habitualment en el mateix context formal, és a dir, per a parlar amb el professor dins de la classe.

En els casos en què els alumnes consideren preferible la mateixa variable que utilitzen habitualment, siga *arbre* o siga *abre*, hi haurà seguretat lingüística, i en els casos que no coincideixen la variable valorada com a més adequada i la que els alumnes recorden utilitzar, parlarem d'inseguretat lingüística. Però no és el mateix ser segur perquè considerem millor i usem habitualment *arbre* que ser-ho perquè utilitzem habitualment *abre*. Igualment, tampoc és igual ser insegur perquè considerem més adequat *arbre* però recordem usar habitualment *abre* que, a l'inrevés, ser insegur perquè avaluem com a més adequat *abre* però usem habitualment *arbre*. Per tant, podem trobar diverses tendències dins de la inseguretat lingüística, i aquestes

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

tendències caldrà analitzar-les d'acord amb les variables associades als usuaris (per exemple, la seua primera llengua, la llengua en què han cursat majoritàriament els estudis, la comarca on viuen...) i també respecte de les característiques concretes de la variant lingüística (per exemple, en el cas de la variant *arbrèl/abre* pot ser rellevant la coincidència o no amb la llengua escrita i el fet que una de les dues variables siga pròpia del model de llengua tradicional i l'altra no).

INDICADORS DE LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA FORMAL I ANÀLISI DE LES TENDÈNCIES DE LA INSEGURETAT FORMAL

Per tant, com a resultat de l'aplicació del test sobre la inseguretat lingüística formal hem obtingut la informació següent:

a) Per a cada variable lingüística, la variant que cada alumne considera més prestigiosa, entenent per prestigi com una major adequació per a ser utilitzada en un context formal (es tracta, per tant, de la percepció del prestigi).

b) Per a cada variable lingüística, la variant que cada alumne recorda utilitzar habitualment (es tracta, en aquesta ocasió, de la percepció que els parlants tenen de l'ús lingüístic propi).

c) Per a cada variable lingüística, la seguretat en l'ús (en el cas de coincidència entre la variant considerada més prestigiosa i la que es recorda utilitzar) o la inseguretat (en el cas de divergència entre la variant considerada més prestigiosa i la que es recorda utilitzar).

d) Per a un conjunt de variables, l'índex d'inseguretat corresponent, que és el percentatge d'inseguretat en aqueix conjunt de variables. Així, podem calcular l'Índex d'Inseguretat Fonètica (per al conjunt de variables fonètiques del qüestionari), l'Índex d'Inseguretat Morfosintàctica, l'Índex d'Inseguretat Lèxica o l'Índex General d'Inseguretat Lingüística (IGIL) per a la totalitat de les variables del qüestionari.

e) Per a cada variable lingüística, la tendència mostrada per cada enquestat en la seguretat o en la inseguretat: e.1) Segur per considerar més prestigiosa la variant X i utilitzar habitualment la variant X; e.2) Segur per considerar més prestigiosa la variant Y i utilitzar habitualment la variant Y; e.3) Insegur per considerar més prestigiosa la variant X i utilitzar habitualment la variant Y; e.4) Insegur per considerar més prestigiosa la variant Y i utilitzar habitualment la variant X.

Convé aprofundir més en aquest darrer punt, ja que serà l'eix del present article. Com ja hem avançat, per a analitzar el fenomen de la inseguretat en les diferents variables lingüístiques cal tenir en compte les tendències que pot adoptar la seguretat o la inseguretat lingüística, ja que si bé és igualment segur qui considera més adequada una variant més formal o més correcta i la utilitza que qui considera més adequada una variant informal o normativament incorrecta però la utilitza, és evident que, des d'un punt de vista qualitatiu, totes dues manifestacions de la seguretat tenen interpretacions ben diferents. Igualment, es pot ser insegur per considerar més adequada una variant formal o normativa però utilitzar la variant col·loquial o no normativa i, a l'inrevés, també es pot ser insegur per considerar més adequades les variants informals o no normatives però emprar les formals o normatives.

Per tant, quan parlem de les tendències de la inseguretat lingüística, en el fons del que estem parlant és de la diferent concepció o percepció del prestigi lingüístic que poden tenir els enquestats de cadascuna de les variants lingüístiques, per raons diverses, en relació a les divergències en l'ús, que també poden obeir a causes diferents.

Sobre aquest tema, la diferent concepció del prestigi, cal tenir en compte les aportacions fetes per autors com ara William Labov, Peter Trudgill o James Milroy. Labov (1966) va utilitzar inicialment la noció de prestigi lingüístic associada a aquelles formes lingüístiques que són característiques de les classes dominants i que, per tant, són una marca d'estatus i un factor potenciador de la innovació i del canvi lingüístics. Més endavant, Labov (1972) va introduir la diferenciació entre prestigi obert, que seria el que acabem de descriure, i prestigi encobert, referit a aquelles formes lingüístiques avaluades positivament de manera singular per comunitats petites de parlants com a marca de solidaritat intergrupar. Per la seua banda, Trudgill (1972), en el seu estudi realitzat a Norwich, va descriure que els homes declaraven un ús exagerat de formes lingüístiques no estàndards mentre que les dones tendien a amagar aquests mateixos usos. Com a conseqüència, Trudgill va interpretar que els usos de les variants lingüístiques no estàndards, considerades més dures o fortes, eren més usades pels homes perquè les associaven amb la masculinitat. En una línia similar, J. Milroy (1992) argumenta que el model de canvi lingüístic basat en el prestigi dels grups dominants i la imitació dels grups subordinats és molt limitat, i que cal incloure la noció de prestigi en un model més complex basat en les xarxes socials i la identitat, ja que cal tenir present que entre els membres dels grups dominats també poden haver-hi pressions per a mantenir les formes lingüístiques pròpies com un element identificador del grup i de resistència al poder de les classes dominants.

Per tant, en l'anàlisi de les tendències de la inseguretat lingüística hauríem d'esforçar-nos per conèixer quines són les raons (lingüístiques o no lingüístiques) per les quals un individu o un grup d'individus percep que una variable lingüística és més prestigiosa mentre que un altre individu o grup d'individus percep que el major grau de prestigi està, precisament, en la variant oposada. Igualment, caldria esbrinar per què diferents persones o grups de persones utilitzen habitualment formes lingüístiques diferents.

LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA FORMAL EN LES VARIABLES FONÈTIQUES

En l'enquesta sobre la inseguretat lingüística formal hem estudiat deu ítems fonètics: 1) obertura de les *ee* inicials (*es-*, *en-*, *etc*): [e] > [a]; 2) pronunciació de la *o* oberta [ɔ]; 3) pronunciació de [r] final epentètica; 4) caiguda de la [d] intervocàlica; 5) caiguda de la [t] final del grup *-lt*; 6) ieisme; 7) pronunciació de la *essa* sonora [z]; 8) pronunciació [z] o [dz] en *-itzar* i derivats; 9) pronunciació de [tʃ] per [dʒ]; 10) emmudiment de la [r] en el mot *arbre*. Totes les variables estudiades són interessants, però en aquest article volem presentar els resultats d'una tria d'aquestes variables fonètiques, que hem seleccionat atenent a criteris de rendibilitat lingüística, l'interés dins del debat de les formes que haurien de configurar l'estàndard o la representativitat d'altres variables lingüístiques similars. Per tant, en aquest apartat, analitzarem la inseguretat lingüística formal dels enquestats en l'ús d'algunes variables fonètiques i veurem quines tendències mostren en la inseguretat lingüística els joves valencians en relació a les dues variables que ens semblen més importants: la llengua en què han après a parlar i la caracterització lingüística del programa educatiu en el qual han seguit els estudis obligatoris.

Pel que fa a la primera llengua, en la mostra tenim alumnes castellanoparlants (50,6%), bilingües familiars catellà-valencià (17,4%), valencianoparlants (25,7%) i un percentatge significatiu d'alumnes que tenen una primera llengua diferent de les llengües oficials del territori (4,9%).² Pel que fa al programa educatiu, hi ha dues possibilitats:

2. També hi ha un percentatge reduït d'alumnes bilingües castellà - una altra llengua (1,1%) i valencià - una altra llengua (0,4%). Per tractar-se de grups numèricament reduïts i estadísticament poc representatius no els hem inclòs en aquest treball.

alumnes matriculats en el Programa d'Incorporació Progressiva (PIP), que han tingut el castellà com a llengua principal d'Instrucció (55,7%), i alumnes que han estudiat dins del Programa d'Ensenyament en Valencià (PEV), que té la llengua catalana com a vehicle principal del procés d'ensenyament-aprenentatge (44,3%).³

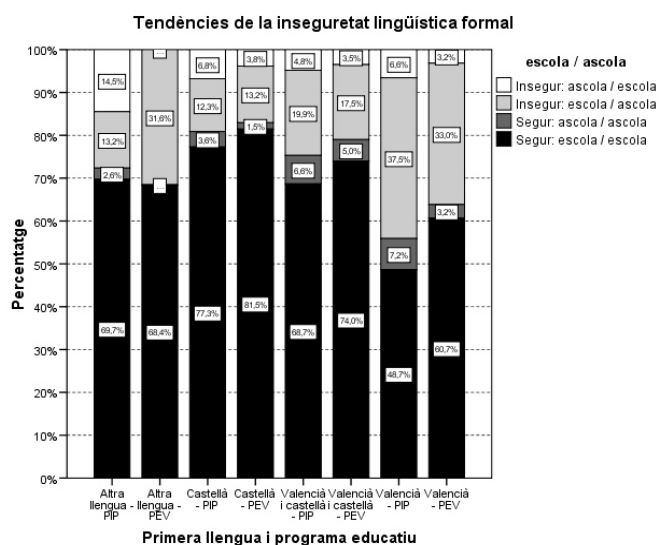
LA OBERTURA DE LES *ee* INICIALS (*es-*, *en-*, *etc.*): [e] > [a]

La primera variable fonètica que comentarem és l'obertura de la *e* àtona inicial en determinats contextos consonàntics, fenomen habitual en la major part dels parlars valencians i nord-occidentals. La pronúncia [a] és considerada habitualment normativa i formal, encara que sobre aquest darrer tret no hi ha acord, perquè hi ha autors que consideren més formal la pronúncia [e].⁴ Encara que és un tret que la varietat valenciana comparteix amb altres varietats geolèctals, és possible que l'obertura de la vocal *e* puga ser percebuda pels parlants com un tret pròpiament valencià. La pronúncia [e], també normativa i unànimement considerada formal, té el suport de la llengua escrita i del seu paral·lelisme amb la llengua castellana.

Register for free at <https://www.scipedia.com> to download the version without the watermark

3. Els alumnes del PIP cursen l'assignatura «Valencià: llengua i literatura» i també poden haver cursat en valencià alguna altra assignatura del currículum. Els alumnes del PEV han cursat la major part de les assignatures del currículum en llengua catalana. Tots dos programes són considerats per l'administració educativa valenciana com a programes bilingües, però en la pràctica el PEV ho és sens dubte, mentre que en el cas del PIP el grau de bilingüisme depèn del disseny concret del programa en cada centre educatiu i, en general, sol ser bastant reduït.

4. Ferrando (1990: 54) considera admissible en l'àmbit general la pronúncia [a] de la *e* àtona inicial dels mots començats per *en-*, *em-*, *es-*. Mollà (1990: 91) recomana en aquests casos, i també en els mots començats per *eix-*, la pronúncia [a]. Per contra, Lacreu (1990: 30) aconsella la pronúncia ortogràfica amb *e* i només considera admissible la pronúncia amb [a] en els casos pertinents, que no descriu. La *Proposta d'Estàndard Oral de la Llengua Catalana I* considera que la pronúncia [a] és admissible en l'àmbit general, però només en el registre informal (IEC 1990: 14), i la *Guia d'usos lingüístics 1. Aspectes gramaticals* de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, si bé considera admissibles les dues pronúncies, també recomana la corresponent a la grafia en els contextos més formals (M. J. Cuenca & Pérez Saldanya 2002: 42).

Gràfic 1: Inseguretat fonètica. Obertura de les *ee* inicials (*es-*, *en-*, etc)

Les dades reflectides al gràfic 1 mostren graus de seguretat molt elevats en l'ús de la variant normativa i formal que, a més, compta amb el suport de la llengua escrita i de la proximitat a la pronúncia castellana (segur: *escola/escola*).⁵ Aquest darrer factor és el que provoca que els alumnes que tenen el castellà com a primera llengua, i en un grau una mica més reduït els alumnes bilingües familiars, tinguen un grau de seguretat molt alta en aquesta variable. Els graus d'inseguretat més elevats apareixen en els alumnes valencianoparlants, independentment de la llengua del programa educatiu, i sempre en el sentit de reconèixer com a més adequada la variant innovada que compta amb el suport de la llengua escrita [e], però de produir habitualment la

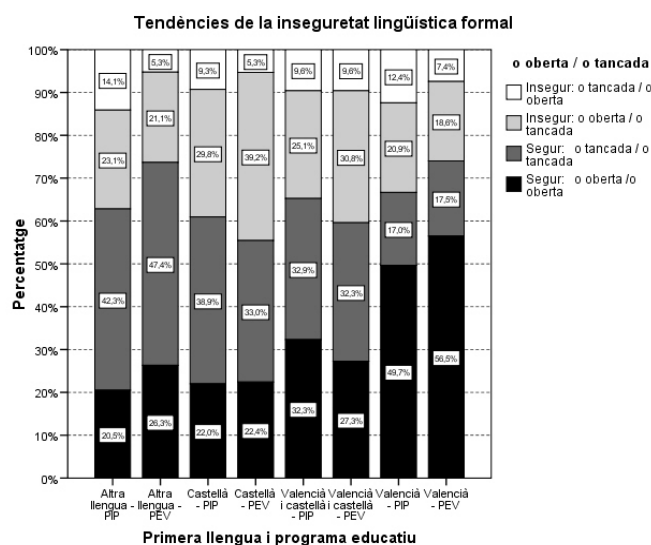
5. Per a interpretar la llegenda dels gràfics cal tenir present que la primera paraula de cada parella expressa l'opció considerada més adequada per l'entrevistat i la segona indica la variant que recorda emprar habitualment. Així, en aquest cas: *a)* segur: *escola/escola* indica que s'és segur en aquesta variable perquè es considera preferible i s'usa habitualment la variant innovada [escola]; *b)* segur: *ascola/ascola* indica que s'és segur en aquesta variable perquè es considera preferible i s'usa habitualment la variant tradicional [ascola]; *c)* insegur: *escola/ascola* indica que s'és insegur en l'ús d'aquesta variable perquè es considera preferible la variant innovada [escola] però s'usa habitualment la variant tradicional [ascola]; *d)* insegur: *ascola/escola* indica que s'és insegur en aquesta variable perquè es considera preferible la variant tradicional [ascola] i s'usa habitualment la variant innovada [escola].

variant oberta tradicional [a] que han après familiarment (insegur: *escola/ascola*). Crida l'atenció en aquest cas la manca de seguretat basada en l'ús de la variant oberta (secur: *ascola/ascola*), amb percentatges molt reduïts en tots els grups, que són únicament apreciables en els alumnes bilingües (6,6%) i valencianoparlants (7,2%) del PIP.⁶ Tots aquests resultats ens fan pensar que la pronunciació que té el suport de la llengua escrita s'imposarà sobre la tradició fonètica valenciana.

LA PRONUNCIACIÓ DE LA *o* OBERTA [ɔ]

En aquest cas, l'ítem lingüístic és la pronunciació del mot *porta*. Per tant, es tracta de la confrontació entre una variant, la pronunciació amb *o* oberta [ɔ] que és normativa i pròpia de la llengua formal i tradicional i una altra variant innovada, la pronunciació amb *o* tancada [o], que no és normativa ni tradicional i sí que és paral·lela a la llengua dominant. L'ús d'una o altra variant no connota diferències de caràcter geolectal, i encara que l'ús de la variant tancada [o] pot ser considerat informal a més de no normatiu, veurem que probablement una gran part dels enquestats no ho perceben així. Per tant, les diferències que trobarem en l'ús d'aquestes variants creiem que han de ser interpretades sobretot com a resultat de la percepció de la normativitat i la genuïnitat d'una o altra variant, i també del paral·lelisme percebut amb la fonètica castellana.

6. Utilitzem gràfics de columnes compostes en base 100% per a representar els percentatges de les tendències de la seguretat o la inseguretat formal dels diferents grups de l'enquesta. L'anàlisi estadística de les taules de contingència en què es basen aquests gràfics (khi quadrat de Pearson amb càlcul del valor exacte de la probabilitat segons el mètode de Montecarlo) mostra que les diferències globals entre els grups de tots els gràfics de l'article són estadísticament significatives ($p < 0,05$). A més, hem estudiat les tendències concretes que comentem amb l'anàlisi dels residus estandarditzats i ajustats segons el mètode de Haberman, i són també estadísticament significatives ($p < 0,05$).

Gràfic 2: Inseguretat fonètica. Pronunciació de la *o* oberta

En aquest cas les tendències que poden observar al gràfic 2 són ben diferents a les de l'exemple anterior. Ara, els enquestats més segurs en l'obertura vocàlica (segur: *o oberta / o oberta*) són els alumnes valencianoparlants, sobretot els del PEV però també els del PIP, ja que la seua pronunciació habitual coincideix amb l'única acceptable des d'un punt de vista normatiu i no pot ser estigmatitzada com a acastellanada.

És molt remarcable el fet que hi ha un alt percentatge de l'alumnat no valencianoparlant i bilingüe, entre el 32,3% i del 47,4% dels entrevistats, segons els grups, que no és conscient de la seua incorrecció normativa, ja que considera correcta la pronunciació tancada i es troben segurs realitzant aquesta pronunciació. Com que el grau d'obertura del so vocàlic és una característica de transmissió oral i divergent del sistema fonètic castellà, la diferència d'obertura no és reconeguda per una gran majoria d'alumnes no valencianoparlants ja que, en aquest cas, la grafia no pot influir ni en el reconeixement ni en la consciència de normativitat.

Per als alumnes no valencianoparlants, el fet d'assistir al programa vehiculat en llengua catalana (PEV) no sembla que els ajude a millorar la producció d'aquest fonema, però en canvi sí que els permet tenir un grau de consciència superior de quina

és la pronunciació més adequada, cosa que produeix un major grau d'inseguretat per reconèixer quina és la variant normativa i tenir consciència de la manca d'adequació a la norma (insegur: *o oberta / o tancada*) que no és els seus homòlegs del programa vehiculat bàsicament en llengua castellana (PIP).

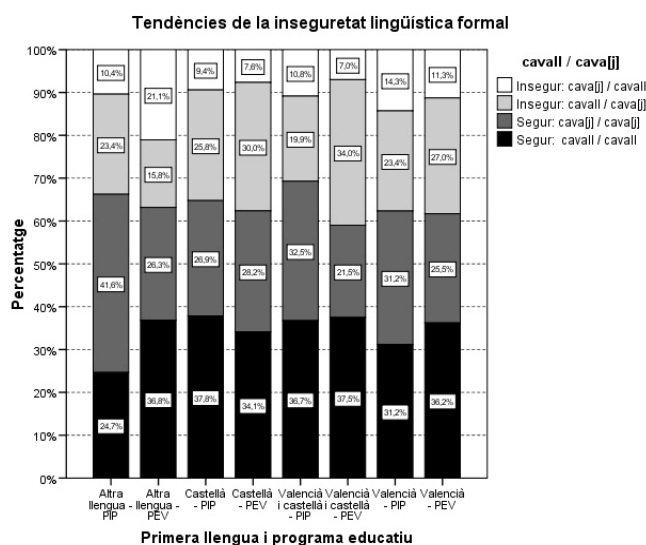
EL IEISME

En aquest cas la variable és la pronúncia del fonema [ʎ] que apareix en posició final en el mot *cavall*, amb dues variants de pronunciació: la tradicional i normativa [ʎ] i la innovació no normativa reforçada pel paral·lelisme amb el castellà [j]. Encara que aquesta darrera variant pot considerar-se també pròpia de registres poc formals, en la pràctica veurem que no és segur que aquesta qüestió siga percebuda pels entrevistats.

En aquest cas (gràfic 3) ens trobem amb percentatges similars de seguretat en tots els grups, al voltant del 60%, i amb uns perfils de la seguretat o la inseguretat no massa diferenciats. La seguretat a favor de l'ús de la variant palatal normativa (segur: *cavall/cavall*) supera en gairebé tots els grups la seguretat basada en l'ús de la variant semiconsonàntica ieista (segur: *cava[j]/cava[j]*) però els perfils de cada columna no difereixen molt d'uns grups a altres i, a diferència dels gràfics que hem analitzat anteriorment, costa identificar unes tendències definides.

En tot cas, sí que sembla que hi ha una influència, encara que reduïda, del model educatiu, ja que els grups del programa vehiculat en llengua catalana (PEV) sempre mostren un grau més elevat d'inseguretat basada en el reconeixement de la norma sense possibilitats de seguir-la (insegur: *cavall/cava[j]*).

En resum, interpreten que, malgrat que la pronunciació de les dues variants va ser molt remarcada en el procés de realització del test, poques persones en edat escolar són actualment capaces de destriar la pronúncia ieista de la no ieista, fet que justifica el gran percentatge de seguretat a l'hora de pronunciar aquests mots –tant hi fa si el so final és palatal o semiconsonàntic– i la poca diferència estadística entre els grups. Aquesta mateixa circumstància és la que provoca que, malgrat que hi haja una part de l'alumnat capaç de distingir el tret lingüístic, a l'hora de la veritat tinguin problemes per a reproduir-lo.

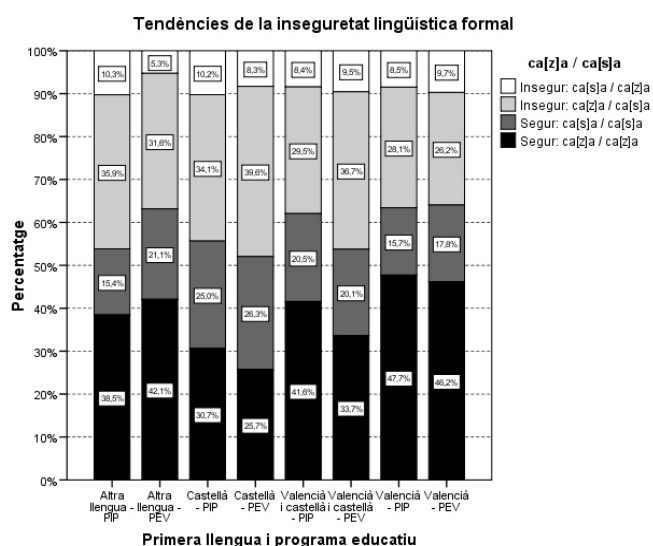
Gràfic 3: Inseguretat fonètica. Ieisme

LA ESSA SONORA [z]

La essa sonora és un fonema distintiu entre els sistemes consonàntics del català i del castellà. En l'oposició entre la pronunciació de la essa sonora [z] i la essa sorda [s] en el mot *casa* hi ha aparellats diversos factors: el fonema sonor és normatiu i, per tant formal, i no coincident amb el castellà, mentre que la pronúncia ensordida no es considera normativa i, per tant, té la consideració de no formal. A més, hem de tenir present que la essa sonora és un fonema que té un suport feble en la llengua escrita. Al País Valencià la pronunciació sonora és la genuïna i tradicional de la major part del territori, però no de l'àrea apitxada, per la qual cosa haurem de considerar les dades d'aquests alumnes de manera específica.

Al gràfic 4 podem veure els resultats de la inseguretat lingüística en l'ús d'aquesta variant per al conjunt de la mostra. La consciència normativa, és a dir, el percentatge d'alumnat que considera més adequada la variant sonora, és superior al 65% en tots els grups d'alumnes, però la inseguretat per reconèixer la pronúncia normativa però no realitzar-la (insegur: *ca[z]a/ca[s]a*) és també superior al 25% en tots els grups, però

sobretot en els grups que no tenen el valencià com a primera llengua. Paral·lelament, la seguretat per reconèixer i usar la forma normativa (segur: *ca[z]a/ca[z]a*) només s'aproxima al 50% en els alumnes valencianoparlants dels dos programes educatius, i aquests mateixos grups també es caracteritzen per uns índexs inferiors de seguretat en l'ús de la variant ensordida (segur: *ca[s]a/ca[s]a*). Per contra, els alumnes de primera llengua castellana, independentment del programa educatiu, són els que expressen una major seguretat en l'ús de la *essa* sorda.

Gràfic 4: Inseguretat fonètica. Pronúncia de la *essa* sonora [z] per al conjunt de la mostra

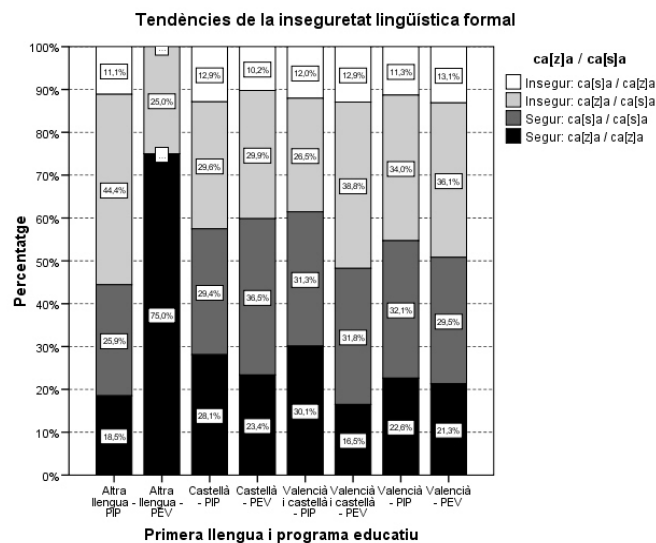
L'efecte del programa educatiu no sembla molt evident en aquest gràfic. Sí que s'hi observa que l'alumnat castellanoparlant i bilingüe familiar del PEV presenta unes taxes d'inseguretat una mica superiors pel fet de reconèixer però no usar la variant normativa, i aquesta major inseguretat, fruit d'una major consciència normativa, pot ser l'efecte del sistema educatiu. Però en tot cas la diferència no és massa important.

Finalment, és interessant observar que els alumnes que tenen una primera llengua diferent del castellà i del català presenten una consciència normativa i una realització de la norma superior a la dels alumnes castellanoparlants. Podríem aventurar la hipòtesi que aquest resultat pot ser degut a la possibilitat que el fonema [z] sí que

forme part del sistema lingüístic de la seua primera llengua, cosa que en facilitaria la identificació i la producció.

Si analitzem les mateixes dades únicament per als alumnes que viuen en la zona on la pronúncia ensordida és tradicional (valencià apitxat), ens trobem que els resultats són clarament diferents dels que acabem de comentar.

Al gràfic 5 observem que ara les diferències entre els grups són menys importants. Aquest anivellament és, amb gran probabilitat, el resultat de la manca de consciència d'un fenomen fonètic que els enquestats majoritàriament no són capaços d'identificar ni de produir. En conseqüència, el que predomina és la seguretat en la realització de la variant tradicional no normativa [s] i la inseguretat basada en la realització de la variant no normativa (insegur: *ca[z]a/ca[s]a*) que és el resultat del coneixement de la norma i, potser, de l'estigmatització social que, en molts llocs, encara té el parlar apitxat.

Gràfic 5: Inseguretat fonètica. Pronúncia de la essa sonora [z]. Alumnes residents en la zona apitxada

Destaca en aquest gràfic el perfil del grup «Altra llengua – PEV». Si bé són pocs alumnes, és difícil considerar que siga fruit de la casualitat.⁷ De fet, aquest resultat

7. L'anàlisi estadística ens permet afirmar, amb un marge d'error inferior a 0,05, que aquest resultat no és degut a l'atzar.

podria reforçar la interpretació que hem fet adés de les produccions d'aquest grup en el sentit que aquests alumnes reconeixen i usen el fonema [z] perquè forma part de la seua primera llengua i perquè coneixen que forma part del sistema lingüístic valencià com a resultat del programa educatiu que segueixen (PEV).

LA INSEGURETAT LINGÜÍSTICA FORMAL EN LES VARIABLES MORFOSINTÀCTIQUES

Seguint el camí encetat en l'apartat anterior, analitzarem la inseguretat lingüística formal en l'ús d'algunes de les variables morfosintàctiques del nostre estudi. En total hem estudiat vint variables morfosintàctiques, que enumerem: 1) adverb de manera (*així/aixina*); 2) ús del pronom adverbial de tercera persona *en* en funció de complement directe (*en/ø*); 3) morfologia del pronom datiu de tercera persona plural *els* (*los/lis*); 4) adverb de quantitat *gens* (*gens/res*); 5) ús del verb *ser* amb valor locatiu (*ser/estar*); 6) ús de la perífrasi d'obligació personal *haver de* + infinitiu (*haver de / tenir que*); 7) ús de *lo* neutre (*el/lo*); 8) velarització de gerundis (*corrent/correguent*); 9) plural del substantiu *dilluns* (*dilluns/dillunsos*); 10) ús del pronom adverbial *hi* en funció de complement circumstancial de lloc (*hi/ø*); 11) infinitiu de *venir* (*venir/vindre*); 12) forma reforçada o sense reforçar del demostratiu de proximitat (*aquest/este*); 13) infinitiu de *veure* (*veure/vore*); 14) forma d'alguns ordinals (*cinquè/quint*); 15) pronom personal feble de segona persona plural (*us/vos*); 16) formes del sufix *-ista* (*futbolist/futbolista*); 17) plurals dels mots acabats en *-sc* (*foscs/foscós*); 18) plural dels mots amb restitució d'una *-n-* etimològica (*hòmens/homes*); 19) adjectiu o pronom possessiu de primera persona femení (*meua/meva*); 20) forma de l'adverb temporal (*hui/avui*).

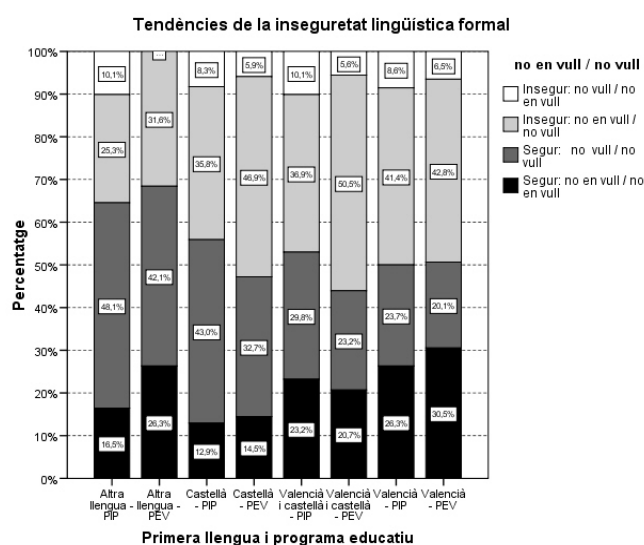
Una altra vegada hem hagut de fer una tria d'aquelles variables que hem considerat més destacables per raó de la seua rendibilitat lingüística, la importància que presenten en l'establiment del model de llengua escolar o en la conformació de la variant l'estàndard. També hem intentat que siguen representatives d'altres variables lingüístiques amb característiques similars. En tot cas, cal assenyalar que la tria de les variables morfosintàctiques que estudiem ha resultat difícil, ja que totes les que hem inclòs en l'enquesta són suficientment interessants i mereixen ser comentades.

ÚS DEL PRONOM ADVERBIAL DE TERCERA PERSONA *en* EN FUNCIO DE COMPLEMENT DIRECTE (*en/ø*)

Una característica notable de la parla dels joves valencianoparlants és l'ús cada vegada menor de determinades formes morfosintàctiques que són tradicionals i normatives. Aquest fenomen és especialment visible en l'ús dels pronoms febles, per la qual cosa el sistema dels pronoms febles està patint un procés important de simplificació que segueix el model de la llengua dominant (Baldaquí 2006: 71).

En aquest punt analitzarem la inseguretats formal en l'ús del pronom feble *en* en funció de complement directe. L'ús del pronom *en* al context estudiat (*Vols aigua? No en/ø vull*) cal considerar-lo normatiu, formal, tradicional i no és una construcció paral·lela a la llengua dominant ni distintiva del parlar valencià, mentre que la manca d'ús cal considerar-la no normativa, no formal, no tradicional i castellanitzant.

Podem veure al gràfic 6 que l'ús declarat pels joves del pronom *en* és molt reduït (entre el 21,2% i el 37%), i la seguretat basada en l'ús d'aquest pronom (segur: *no en vull / no en vull*) és encara menor (entre el 12,9% dels alumnes castellanoparlants del PIP i el 30,5% dels alumnes valencianoparlants del PEV). Per contra, la seguretat basada en l'elisió del pronom (segur: *no vull / no vull*), tot seguint el patró de la llengua dominant, és superior en tots els grups (i molt especialment en els alumnes de primera llengua castellana o que tenen una llengua estrangera com a primera llengua) llevat dels alumnes que tenen el valencià com a primera llengua.

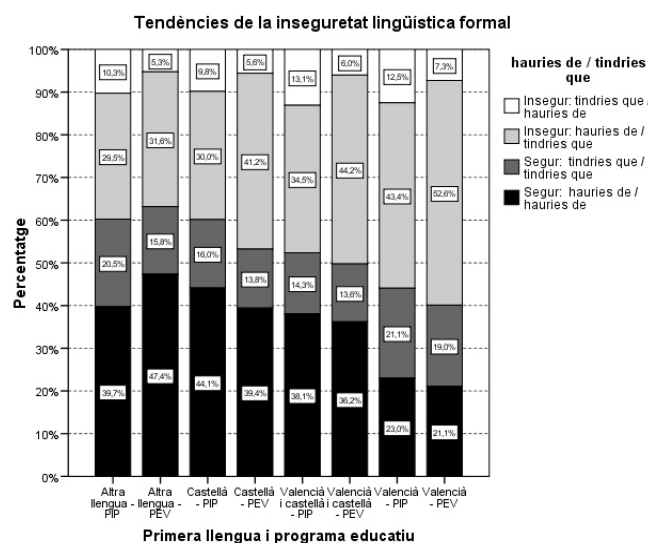
Gràfic 6: Inseguretat morfosintàctica. Ús del pronom adverbial de tercera persona *en* en funció de complement directe (*en/ø*)

Aquestes dades confirmen la nostra afirmació inicial sobre el deteriorament del sistema dels pronoms febles sens cap tipus de dubte, ja que ni tan sols els alumnes que han après a parlar en valencià i que han estudiat predominantment en llengua catalana són capaços d'usar de manera adequada aquest pronom en un context que entenem que en facilita l'ús.

L'única dada positiva és l'elevat grau d'inseguretat basat en la consciència de la norma o, millor dit, en la «mala consciència» respecte de la norma. Al gràfic 6 observem que hi ha un elevat nombre d'alumnes, que varia entre el 25,3% i el 50,5% segons els grups, que encara que reconeixen la norma no són capaços d'aplicar-la (insegur: *no en vull / no vull*). Es tracta, doncs, d'un espai d'intervenció didàctica que s'hauria de treballar sistemàticament als centres educatius si no volem que l'ús del sistema dels pronoms febles decaiga definitivament entre els valencians.

ÚS DE LA PERÍFRASI D'OBLIGACIÓ PERSONAL *HAVER DE* + INFINITIU (*HAVER DE* / *TENIR QUE*)

Tenim la percepció que la perifrasa d'obligació personal *haver de* + infinitiu es treballa a les aules de manera molt insistent al llarg de l'ensenyament obligatori i, alhora, també ens consta la dificultat d'eradicar l'ús de la perifrasa castellanitzant *tenir que* + infinitiu, especialment entre els alumnes valencianoparlants (Baldaquí 2006: 72). En aquest cas, tornem a trobar-nos amb la dificultat que té una construcció normativa, formal i no castellanitzant (*haver de* + infinitiu) per a substituir-ne una altra de no normativa, poc formal i castellanitzant (*tenir que* + infinitiu), que està fortament assentada en l'ús lingüístic dels valencianoparlants.

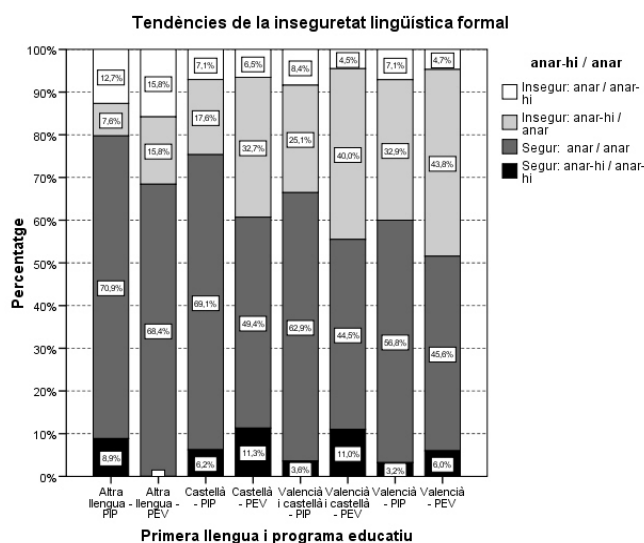
Gràfic 7: Inseguretats morfosintàctiques. Ús de la perifrasa d'obligació personal *haver de* + infinitiu (*haver de* / *tenir que*)

L'anàlisi de les tendències de la inseguretats lingüística formal que podem veure al gràfic 7 posa de manifest que l'evolució d'aquest fenomen és bastant diferent entre els grups de l'enquesta que el fenomen anterior. En aquest cas observem una consciència normativa molt elevada en tots els grups de l'enquesta (superior al 70% en tots els casos), però paradoxalment (o potser no), la seguretat en l'ús de la variant formal és superior

en els grups d'alumnes que utilitzen menys el valencià. Per contra, la resistència a substituir la construcció no normativa per l'equivalent normativa es més intensa en la mesura que els entrevistats usen més el valencià i tenen més contacte amb el model de llengua familiar-col·loquial, cosa que provoca un nivell d'inseguretat (insegur: *haver de / tenir que*) molt important en tots els alumnes valencianoparlants i en els estudiants bilingües que reben ensenyament en valencià (PEV).

ÚS DEL PRONOM ADVERBIAL *HI* EN FUNCIÓ DE COMPLEMENT CIRCUMSTANCIAL DE LLOC (*HI/∅*)

L'ús normatiu del pronom adverbial *hi* com a complement circumstancial de lloc és residual entre els joves valencians. Al contrari que en el cas anterior, la nostra percepció és que l'ensenyament escolar del valencià no s'ha plantejat mai com un objectiu important la reintroducció d'aquest pronom, ni tan sols en casos tan evidents com el context estudiat en aquest ítem (*A la platja? No, no vull anar-hi / A la platja? No, no vull anar*). A l'escola s'estudia i als centres de secundària encara més, sobretot als cursos més avançats, però no hi ha una didàctica consistent i efectiva del seu ús al llarg de tot el procés d'ensenyament. Caldria preguntar-nos si la causa real no és que l'ús del pronom tampoc forma part del model de llengua de la majoria dels docents i dels materials curriculars usats, encara que es tracta d'una hipòtesi per a la qual no tenim resposta.

Gràfic 8: Inseguretat morfosintàctica. Ús del pronom adverbial *hi* en funció de complement circumstancial de lloc (*hi/o*)

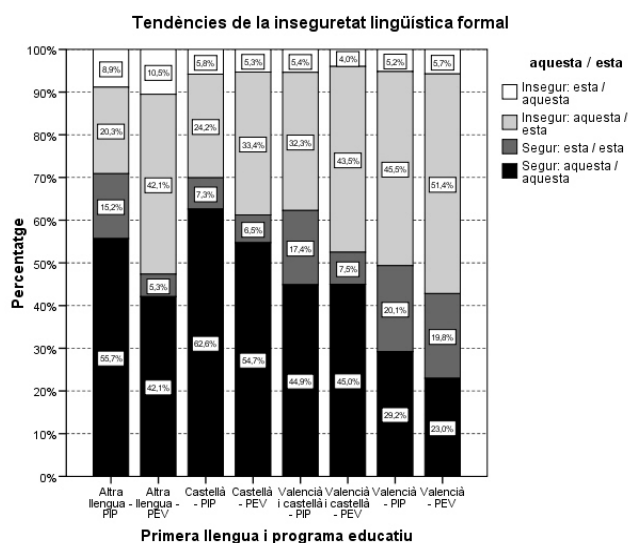
Malgrat que l'ús del pronom *hi* com a circumstancial de lloc no forma part del model de llengua tradicional valencià, és evident que la seua elisió en contextos com l'estudiat no és normativa. Però el fet que no forma part del model de llengua tradicional i, per contra, sí que coincideix amb l'estructura de la llengua dominant, dificulten sens dubte la seua reintroducció. Un altre factor que possiblement pugui enfortir aquesta tendència a l'elisió del pronom és la identificació com una forma lingüística pròpia d'altres varietats geolèctals diferents de la valenciana.

Els resultats que observem al gràfic 8 són clars: l'ús del pronom adverbial *hi* com a circumstancial de lloc té una presència limitadíssima, i són els alumnes castellanoparlants i bilingües escolaritzats en valencià (PEV) els únics que presenten uns percentatges una mica més alts de seguretat en l'ús del pronom (segur: *anar-hi / anar-hi*), però en tot cas molt reduïts (al voltant de l'11%). La tendència predominant en tots els grups és la seguretat per no usar el pronom (segur: *anar/anar*), amb la qual cosa podem pensar que la reintroducció d'aquest element morfosintàctic és, en l'actualitat, una quimera.

Sí que observem, però, que en la mesura que els alumnes tenen una millor formació lingüística (per tenir el català com a primera llengua i com a llengua predominant d'escolarització), disminueix el grau de seguretat basada en l'elisió del pronom i augmenta correlativament la inseguretat basada en el coneixement de la norma sense arribar a interioritzar-ne l'ús (insegur: *anar-hil·anar*). De fet, el grau de consciència normativa en els grups d'alumnes que segueixen docència en valencià (PEV) està entre el 40% i el 50%. Per tant, pensem que hi ha un marge d'actuació docent que caldria aprofitar, ja que sincerament no hi ha motiu per a pensar que aquest element normatiu no es pot reintroduir en els usos formals dels valencians i, en canvi, sí que es pot aprendre l'ús del pronom adverbial «y» en francès, per posar un exemple paral·lel de la didàctica d'una altra llengua.

FORMA REFORÇADA O SENSE REFORÇAR DEL DEMOSTRATIU DE PROXIMITAT (*AQUEST/ESTE*)

Si hi ha alguna forma lingüística que apareix com a prototípica de les tensions entre els diversos models de llengua formal que en l'actualitat competeixen en el País Valencià, creiem que hauria de ser el demostratiu de proximitat. No hi ha cap dubte que les dues formes del demostratiu han de ser considerades normatives, però en els usos cultes dels valencians s'ha considerat habitualment que la variant reforçada (*aquest*), que convergeix amb la utilitzada en altres territoris del mateix diasistema lingüístic, és més formal que la forma sense reforçar (*este*). Aquesta darrera variant té també al seu favor que coincideix amb els usos tradicionals i amb l'ús de la llengua dominant, així com que pot ser percebuda com una forma pròpiament valenciana, enfront d'una altra variant que podria ser vista pels valencians com a aliena.

Gràfic 9: Inseguretat morfosintàctica. Forma reforçada o sense reforçar del demostratiu de proximitat (*aquest/este*)

Els resultats que podem veure al gràfic 9 mostren que hi ha una percepció totalment majoritària en tots els grups (superior en tots els casos al 70%) que la variant reforçada és la forma més prestigiosa que cal usar en els contextos formals. Però en la mesura que hi ha una major presència del català com a primera llengua, la seguretat en l'ús de la variant prestigiosa (segur: *aquest/aquesta*), que és la tendència predominant en els alumnes castellanoparlants i també, però no amb tant intensitat, en els alumnes bilingües, es redueix, i augmenta correlativament la inseguretat per considerar més prestigiosa l'ús de la variant reforçada però usar habitualment la variant tradicional sense reforçar (insegur: *aquest/esta*). Una altra vegada observem com les formes més prestigioses no es corresponen necessàriament amb les formes més usades, especialment en els grups de joves que utilitzen més el valencià. Aquesta constatació ens duu a pensar que l'escola no és suficient per a introduir un model de llengua formal si fora de les parets de l'aula no hi ha espais per a l'ús de la llengua formal, ja que l'altra interpretació possible, que seria l'existència de diferents normes de prestigi en els diferents grups estudiats, pensem que no és compatible amb els resultats obtinguts.

LAINSEGURETAT LINGÜÍSTICA FORMAL EN LES VARIABLES LÈXIQUES

Finalment, presentarem una tria dels resultats que hem obtingut sobre la inseguretat lingüística formal en el nostre estudi. Els ítems de lèxic que hem inclòs en el qüestionari sobre la inseguretat lingüística formal són quinze: 1) *vaixell/barco*; 2) *tasca/faena*; 3) *signar/firmar*; 4) *enterrament/enterro*; 5) *acomiar / dir adéu*; 6) *perruqueria/peluqueria*; 7) *vestit/trage*; 8) *bossa/bolsa*; 9) *gimnàstica/gimnàsia*; 10) *paperera/papelera*; 11) *eixir/sortir*; 12) *faena/faena*; 13) *servici/servei*; 14) *assentar-se/asseure's*; 15) *davall/sota*. Igual que als apartats anteriors, presentem una tria dels resultats d'aquestes variables que hem realitzat per raó del seu interès, representativitat d'altres formes lèxiques amb trets similars, l'interès per a la planificació lingüística o l'anàlisi dels processos didàctics seguits en l'ensenyament i en l'aprenentatge del valencià.

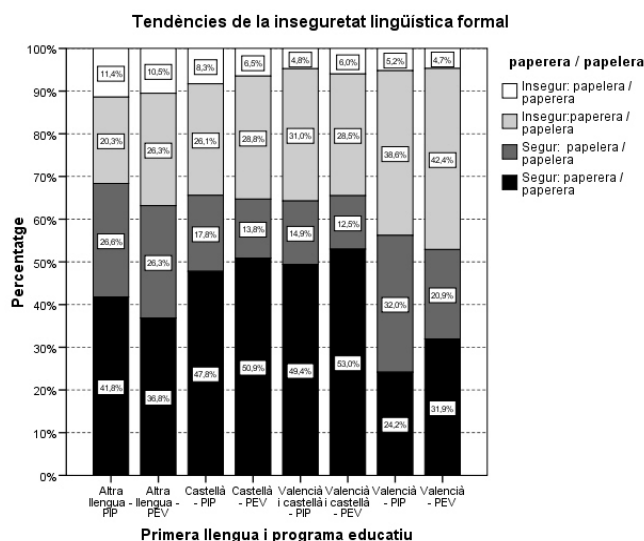
ÚS DE *PAPERERA/PAPELERA*

En aquest cas ens trobem davant de l'oposició entre una variant lèxica pròpia del valencià col·loquial i tradicional, que no és normativa (*papelera*) i la corresponent forma normativa (*paperera*). És evident que la forma tradicional *papelera* viola l'estructura de la llengua, ja que mai pot ser un derivat del mot d'ús corrent *paper*. Per tant, desemmascarar aquesta forma espúria que s'ha introduït per la pressió de la llengua castellana no hauria de ser difícil en un context d'ensenyament reglat.

Els resultats obtinguts (gràfic 10), però, no permeten ser optimistes: hi trobem que el grau de consciència normativa en aquest cas no és tan elevat com pensem que hauria de ser. Per exemple, entre els alumnes que tenen una millor competència lingüística, els valencianoparlants escolaritzats en el PEV, el grau de consciència normativa és del 74,3%. Per tant, hi ha una quarta part d'aquests alumnes que consideren que *papelera* és la forma lingüística més adequada per als usos formals. Sembla, doncs, que l'ensenyament no acaba d'eradicar els usos incorrectes apresos a la família fins i tot en casos tan evidents com aquest. En el cas dels alumnes valencianoparlants escolaritzats predominantment en castellà (PIP), el grau de consciència normativa és encara més baix (62,8%).

Els resultats mostren que els alumnes que tenen un grau de contacte menor amb la varietat col·loquial tradicional (castellanoparlants i bilingües familiars) assimilen

millor la forma normativa que no els alumnes valencianoparlants, que declaren un elevat grau de seguretat en l'ús de la variant tradicional en els usos escolars formals. Aquests alumnes, alhora, presenten un grau d'inseguretat molt elevat ja que coneixen quina és la forma normativa però en un percentatge elevat no són capaços d'interioritzar-ne l'ús (insegur: *papeleral/paperera*).

Gràfic 10: Inseguretat lèxica. Ús de *papelera/paperera*

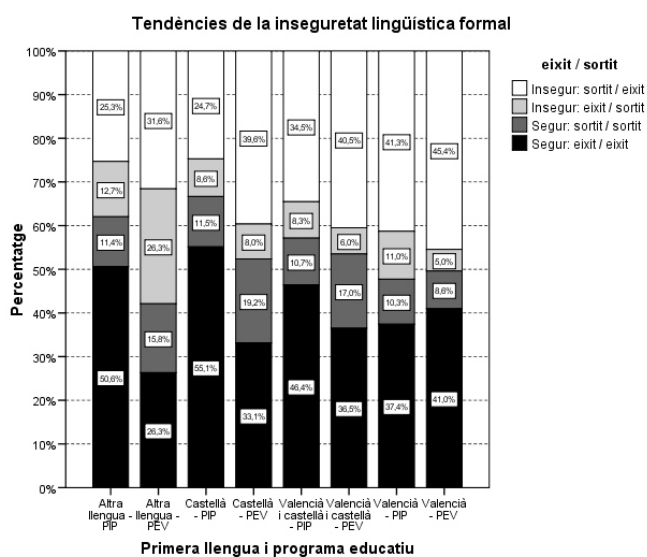
En tot cas, si comparem només els resultats de l'alumnat valencianoparlant, sí que sembla que la major presència del valencià en el programa educatiu que segueixen (PEV) permet un grau major de seguretat en l'ús de la forma normativa (segur: *papelera/paperera*).

ÚS D'EIXIR/SORTIR

Tant *eixir* com *sortir* són formes lingüístiques normatives, formals i sense similitud amb la llengua dominant. Per tant, en aquest cas, l'oposició que poden percebre els enquestats és que mentre *eixir* és una variant tradicional valenciana usada habitual-

ment al llarg del territori valencià, el verb *sortir* no és tradicional⁸ i majoritàriament es percep com una variant que forma part d'una altra varietat geolectal.⁹

Al gràfic II observem que l'ús de la forma tradicional *eixir* és àmpliament majoritari en tots els grups de l'enquesta, però només en el grup d'alumnes castellanoparlants i en el grup d'alumnes d'altra llengua escolaritzats en el PIP hi ha una majoria de més de la meitat de l'alumnat que utilitza aquesta forma lingüística amb seguretat. L'ús declarat de *sortir* com a variant formal és alt en alguns grups, sobretot en els alumnes castellanoparlants (27,2%) i bilingües (23%) del PEV i, sobretot, trobem una important inseguretat en l'ús formal d'*eixir* (insegur: *sortit/eixir*) en tots els grups, amb una tendència definida a augmentar en la mesura que els alumnes tenen una millor competència lingüística.

Gràfic II: Inseguretat lèxica. Ús d'*eixir/sortir*

En resum: el que veiem és que l'ús de la variant *eixir* es manté al model de llengua escolar d'igual manera que en el model de llengua de la societat valenciana en general,

8. Excepte en una zona reduïda del nord del País Valencià.

9. Fem notar que quan parlem d'oposicions amb altres varietats geolectals ens referim sobretot al català central, ja que el verb *eixir* és utilitzat en altres zones de Catalunya.

però també observem que hi ha una inseguretat important en el seu ús, provocada per l'existència d'una altra variant lingüística (*sortir*) que pertany a una variant geolectal diferent que compta amb un prestigi important en alguns grups, especialment entre els joves més formats lingüísticament. Aquesta situació provoca dubtes i una variació important entre els grups, que és la causa que la variant forana tinga un cert grau de presència en l'ús formal, especialment entre els parlants que han après la llengua únicament a l'escola i, per tant, sols han tingut accés a la llengua formal.

Una situació com aquesta planteja un dubte des del punt de vista de la planificació del model de llengua. D'una banda, defensem que sent totes dues variants igualment formals i normatives, és lògic pensar que els valencians hauríem d'usar preferentment la variant de casa nostra, i que aquest ús genuí cal valorar-lo com una mostra de qualitat lingüística.

Però, per una altra banda, la comunicació interdialectal, que en aquest cas és molt més reduïda del que seria desitjable i lògic atesa la continuïtat territorial de la llengua, s'ha de traduir sense remei en un cert grau de «promiscuïtat lingüística» que tampoc no pot ser valorada de forma negativa, ja que és simplement el resultat d'un procés desitjable de comunicació interdialectal. El problema, però, rau en la inseguretat que aquesta situació crea en els parlants, inseguretat que, una vegada diagnosticada, hauria de ser abordada des del sistema educatiu amb estratègies que permeteren als parlants un ús lingüístic no problemàtic.

ÚS DE *FAENA/FEINA* I DE *TASCA/FAENA*

En aquest apartat analitzarem en paral·lel la inseguretat formal en dues parelles de mots: d'una banda, el binomi *faena/feina* i, de l'altra, l'oposició entre *tasca* i *faena*.

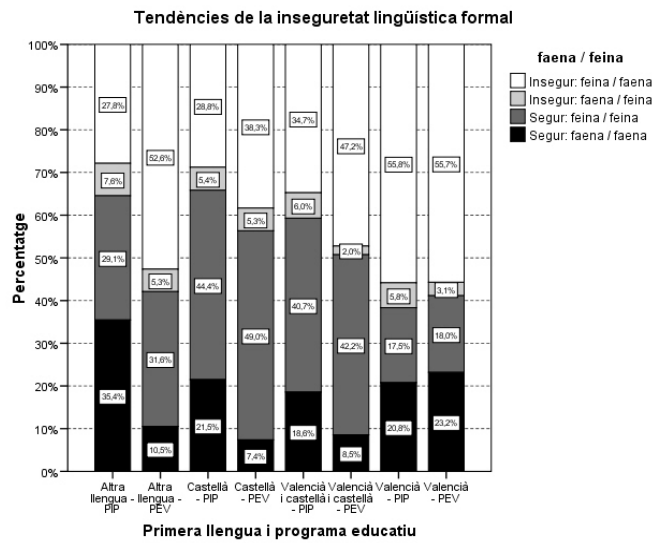
Tant el mot *faena* com el seu sinònim geogràfic *feina* són normatius i formals. El primer és propi del parlar valencià general i, com a tal, també pot ser percebut com a distintiu respecte d'altres varietats dialectals. A més, és similar a l'equivalent castellà. El segon no s'assembla al mot equivalent en la llengua dominant i pot ser percebut pels valencianoparlants com a propi de varietats geogràfiques no valencianes.

Pel que fa al mot *tasca*, pertany també a la llengua normativa i té caràcter formal. No s'assembla a cap forma castellana equivalent i, encara que té presència al parlar valencià, no és un mot d'ús habitual, ja que té un sentit bastant específic que no és

equivalent al del binomi *faenalfeina*: mentre que *faena* té el sentit de ‘treball que hom fa per obligació, en què hom s’ocupa, amb què hom es guanya la vida’, *tasca* té un sentit més limitat: ‘treball que hom té l’obligació de fer, que li han assenyalat o s’ha assenyalat’. Encara que la definició del diccionari puga semblar molt similar, en la pràctica *tasca* és un hipònim de *faena* o *feina* que tenen un sentit més general i, com a tals, un ús molt més estès.

Tenim constància que en el món educatiu, on l’ús del mot *tasca* pot ser relativament important (p. ex. *es posen tasques als alumnes*), l’hipònim ha arribat a substituir en alguns usuaris els usos de l’hiperònim. Així, nosaltres hem sentit dir a ensenyants expressions com ara «tenim tasca», amb sentit general. Aquest ús és el resultat d’un procés d’hipercorrecció causat per la inseguretat lingüística: el mot «estrany» sembla més adequat que l’equivalent correcte (que té l’inconvenient de fer dubtar per la seua semblança al castellà) i el substitueix fins i tot quan el sentit de la frase no ho permet. Un fenomen d’hipercorrecció semblant pot portar a substituir *faena* per *feina*: davant del dubte, s’opta per la forma més diferent del castellà (*feina*) perquè no estem segurs si l’altra variant (*faena*) pot ser el resultat d’una interferència.

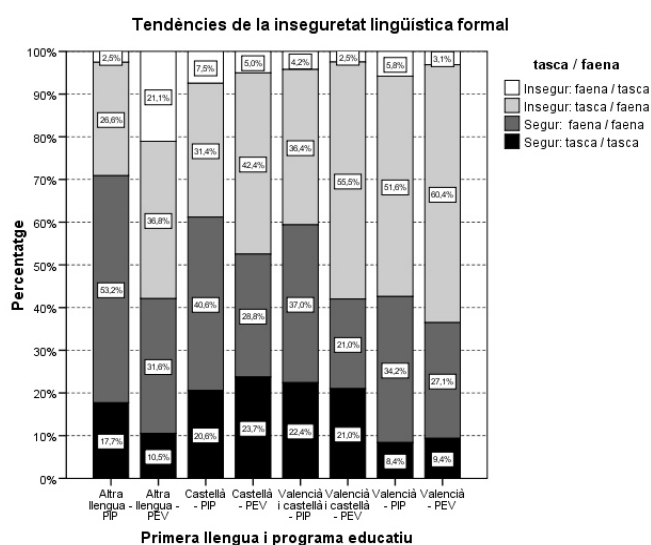
Al gràfic 12 observem els resultats de la inseguretat formal en l’ús del binomi *faenalfeina*. S’hi observa que en la major part dels grups d’estudiants, la seguretat en l’ús de la variant *feina* (segur: *feinalfeina*) supera molt àmpliament la seguretat en l’ús de la forma valenciana *faena* (segur: *faenalfaena*). Únicament els joves que tenen el valencià com a primera llengua, independentment del programa educatiu, expressen una seguretat una mica major en l’ús de la variant valenciana (segur: *faenalfaena*), però a costa d’una inseguretat elevadíssima perquè consideren preferible l’altra variant (insegur: *feinalfaena*). En el cas de l’alumnat castellanoparlant i bilingüe, el major grau d’inseguretat està associat a l’assistència al programa educatiu vehiculat en valencià (PEV), mentre que, en el cas de l’alumnat valencianoparlant, els resultats obtinguts són molt similars independentment del programa educatiu que han seguit.

Gràfic 12: Inseguretat lèxica. Ús de *faena/faena*

L'ítem utilitzat per a valorar la inseguretat en l'ús de la parella de mots *tasca/faena* és «*Àngels ha fet molt bé la tasca/faena que li vam encarregar*». És tracta d'una construcció correcta i, per tant, no podem valorar si apareix entre l'alumnat la tendència a substituir l'hiperònim *faena* per l'hipònim *tasca*.

Al gràfic 13 observem que la seguretat en l'ús de l'hiperònim *faena* (segur: *faena/faena*) és en aquest cas superior a la seguretat basada en l'ús de l'hipònim *tasca* (segur: *tasca/tasca*) en pràcticament tots els grups, però la tendència predominant en la major part dels casos és la inseguretat basada en la percepció de la forma menys habitual com a preferible (insegur: *tasca/faena*). Aquesta inseguretat augmenta en l'alumnat amb una millor competència lingüística i arriba a nivells molt elevats, superiors al 50% en l'alumnat valencianoparlant i en l'alumnat bilingüe familiar que ha estudiat predominantment en valencià (PEV). Per tant, l'ús majoritari en tots els grups és la variant *faena*, però amb una important dosi d'inseguretat lingüística.

Gràfic 13: Inseguretat lèxica. Ús de *tasca/faena*

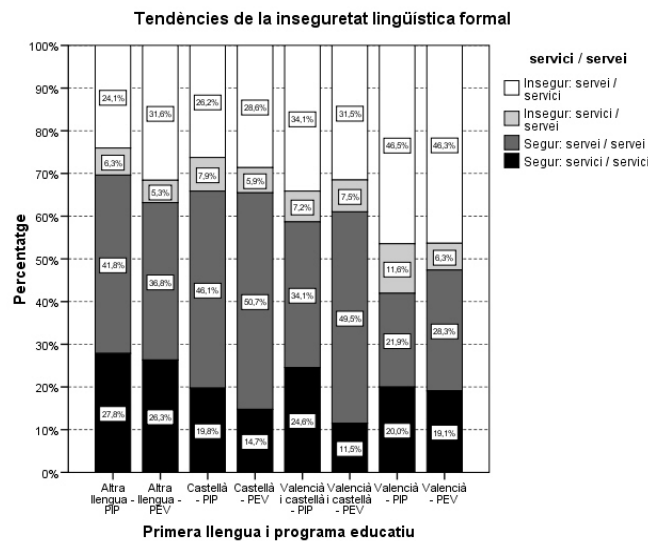
ÚS DE *SERVICI/SERVEI*

L'última parella de mots que estudiarem és el binomi *servici/servei*. Totes dues formes són normatives i formals. El valencià col·loquial ha usat habitualment *servici* (variant que no és desconeguda al català oriental) mentre que *servei* és utilitzada habitualment al català oriental i l'occidental. Per tant, *servici* pot ser percebuda pels parlants valencians com una forma valenciana enfront de la variant *servei*. Malgrat que *servici* és bastant semblant a la forma equivalent en llengua castellana, no és cap castellanisme.

S'ha de tenir present que la variant *servei* ha sigut utilitzada habitualment en els usos formals valencians durant força dècades, però que en els darrers deu o quinze anys la política lingüística de l'administració valenciana ha proscriu la paraula *servei* en els usos oficials i en els mitjans de comunicació públics. Això ha provocat que l'oposició entre *servici* i *servei* haja adquirit un caràcter emblemàtic per als defensors d'un model de llengua estàndard pròpiament valencià (model policèntric autònom), que

actualment té en l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i en l'administració valenciana els seus màxims defensors.

Els resultats de l'enquesta, representats al gràfic 14, mostren que la seguretat en l'ús de *servei* (segur: *servei/servei*) és superior en tots els grups a l'ús segur de *servici* (segur: *servici/servici*). L'ús de *servici* és el principal entre els alumnes estrangers, entre els alumnes bilingües del programa vehiculat en castellà (PIP), però amb uns resultats bastant equilibrats amb l'ús de *servei*, i és clarament predominant en els dos grups d'alumnes valencianoparlants. Però en tots els grups, i especialment en aquests dos darrers, la inseguretat per utilitzar la variant *servici* (insegur: *servei/servici*) presenta valors importants, superiors al 45% entre els alumnes de primera llengua catalana.

Gràfic 14: Inseguretat lèxica. Ús de *servici/servei*

Una altra vegada trobem un panorama similar al que hem vist anteriorment: els alumnes valencianoparlants no assimilen les variants externes al model tradicional que han après a la família, però l'ús d'aquestes variants tradicionals els produeix un grau important d'inseguretat, probablement perquè entren en col·lisió amb les variants que senten habitualment al seu centre educatiu. Els joves bilingües i castellanoparlants són més permeables a les variants formals escolars, ja que el conflicte amb un model

de llengua tradicional és menys probable o inexistent, però en aquells casos que usen la variant tradicional són també objecte del fenomen de la inseguretat lingüística.

CONCLUSIONS

Al llarg d'aquest article hem mostrat una part dels resultats d'una investigació a gran escala sobre la inseguretat lingüística formal dels joves valencians que estan acabant l'ensenyament obligatori. Hi hem presentat una metodologia força útil per a l'estudi aprofundit de les tendències que presenta aquest fenomen i una selecció dels resultats més interessants pel que fa a la inseguretat lingüística formal en tots els subsistemes lingüístics: fonètic, morfosintàctic i lèxic.

Hem intentat que els lectors prenguen consciència de la importància d'un fenomen, la inseguretat lingüística, que té una presència i unes manifestacions importants en la comunitat lingüística valenciana, i que és necessari tenir en compte per a analitzar la situació sociolingüística valenciana actual. Estem segurs que l'estudi de la inseguretat lingüística pot aportar informació important per a intervenir en qüestions tan fonamentals com ara l'anàlisi de l'evolució del model de llengua, la planificació lingüística i l'establiment de la llengua estàndard o en l'ensenyament de les llengües, amb un interès especial per a un cas, com el nostre, en què una llengua minoritzada està experimentant canvis accelerats i ha de competir en condicions d'inferioritat amb una llengua dominant i on tots aquests temes (planificació, normativització i ensenyament) estan lluny d'estar resolts.

En un altre article nostre (Baldaquí 2009a) hem analitzat les raons per les quals considerem que el País Valencià és un terreny adobat perquè hi haja un grau important d'inseguretat lingüística en les seues diverses manifestacions: formal, d'estatus i identitària. En el present treball hem estudiat alguns aspectes de la inseguretat lingüística formal i hem descrit com afecta de manera diferent els diferents grups de joves segons factors com ara la seua primera llengua o la llengua principal d'escolarització. Els resultats que hem presentat són parcials, ja que només hem descrit els resultats d'algunes de les variables lingüístiques estudiades en la seua relació amb dos dels possibles factors explicatius (la primera llengua i el model lingüístic escolar), però encara així, les dades que hem aportat mostren les diferents tendències que pot adoptar la inseguretat lingüística i ajuden a interpretar algunes de les causes probables del fenomen.

Un dels fenòmens que ha aparegut diverses vegades al llarg de l'article és com l'ensenyament no sempre aconsegueix introduir determinats usos lingüístics normatius que entren en col·lisió amb les formes del valencià tradicional, i que els grups més refractaris a adoptar aquestes innovacions són, precisament, aquells que tenen un grau de contacte major amb els usos lingüístics tradicionals. Paral·lelament, també hem vist que els alumnes que menys utilitzen el valencià són els que accepten més fàcilment les innovacions i les formes procedents d'altres varietats amb una menor inseguretat formal, i els que, en general, presenten graus inferiors d'inseguretat lingüística formal.

Els alumnes més conscienciats lingüísticament (els valencianoparlants i, en menor grau, els que han seguit la instrucció docent prioritàriament en aquesta llengua) solen ser els que presenten graus d'inseguretat formal més elevada per causa de l'enfrontament entre els dos models de llengua a què tenen accés: el familiar-col·loquial —que en el seu context és també l'únic que té una presència social important— i l'escolar-formal, que segurament es limita als usos escolars, i no totalment. Hem dit que aquests alumnes són refractaris a algunes innovacions, però volem remarcar, i subratllem aquesta afirmació, que no tenim evidència que aquest rebuig siga ideològic, és a dir, per oposició a un model de llengua amb el qual no s'identifiquen, sinó que simplement tenen dificultats per a incorporar les innovacions al seu ús lingüístic habitual, i aquest dilema entre el que efectivament usen i allò que consideren més adequat i prestigiós és la causa principal de la inseguretat lingüística formal. Si el rebuig fos per falta d'identificació, trobaríem una major seguretat en l'ús de les formes lingüístiques tradicionals que la que hem descrit.

També és important assenyalar que no tenim evidències que la inseguretat lingüística provoque la inhibició de l'ús lingüístic. Per contra, el que hem vist en altres investigacions nostres (Baldaquí 2009b) és que la inseguretat formal funciona en el nostre context de manera contrària a altres tipus d'inseguretat. De fet, pensem que el terme «inseguretat» pot resultar equívoc quan parlem de la inseguretat lingüística formal ja que aquest fenomen es refereix a la major o menor consciència del prestigi lingüístic, aspecte que en el nostre context sembla estar directament relacionat amb la qualitat de la formació lingüística. Per tant, no és estrany que els alumnes amb una major inseguretat formal siguen els que utilitzen més la llengua i, a més, els que declaren tenir més seguretat a l'hora d'usar-la. Com afirma Daniel Coste (2001) no totes les manifestacions de la inseguretat lingüística són negatives i, fins i tot, pot ser positiu que hi haja un cert grau d'inseguretat formal ja que, al cap i a la fi, es tracta d'una manifestació de la consciència normativa.

Entenem que una possible causa de la inseguretat lingüística formal és la manca d'espais per a la utilització de la llengua formal fora del món escolar, així com la polèmica existent en la societat valenciana sobre el model de llengua, però mentre aquests problemes no se solucionen caldrà posar remei des dels centres educatius. Per tant s'han de pensar i posar en marxa un conjunt d'estratègies per a reduir la inseguretat de l'alumnat. Sense voler ser exhaustius, suggerirem per acabar algunes idees que caldria valorar i, si és el cas, implementar didàcticament.

a) Cal que els ensenyants prenguen consciència del fenomen de la inseguretat lingüística formal, i que aprenguen a conviure-hi i a tenir-hi una certa tolerància ja que sempre hi haurà una certa inseguretat, cosa que no és negativa, sobretot en una societat, com la nostra, amb un grau de plurilingüisme cada vegada major.

b) Cal millorar la formació lingüística dels ensenyants, ja que un professor o professora insegur és una font d'inseguretat. Els ensenyants amb un model de llengua poc adequat o amb una formació lingüística limitada tendiran a transmetre models de llengua que generen inseguretat.

c) Cal conèixer quines formes lingüístiques (fonètiques, morfosintàctiques o lèxiques) provoquen inseguretat formal, en quin grau i de quin tipus, per a implementar estratègies didàctiques específiques per a solucionar aquests problemes en aquells grups d'alumnes que ho necessiten. En aquest punt, pensem que cal un model d'ensenyament de la llengua que siga més argumentatiu i que tinga en compte el valor identitari de la llengua pròpia dels valencians.

En resum: l'estudi de la inseguretat lingüística formal creiem que pot contribuir a identificar la malaltia (el problema lingüístic concret), el grup o grups de risc (aquells grups d'alumnes més proclius a experimentar el problema lingüístic) i el tractament, amb suggeriments sobre quines estratègies didàctiques poden ser més adequades per a abordar les diferents situacions problemàtiques d'aprenentatge lingüístic que s'hi detecten.

JOSEP M. BALDAQUÍ ESCANDELL

FRANCESC-XAVIER LLORCA IBI

JOAN J. PONSODA SANMARTÍN

Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Universitat d'Alacant

ABELARD SARAGOSSÀ ALBA

Universitat de València

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALMEIDA, M. (2002) «Seguridad e inseguridad lingüística en la sociolingüística laboviana», dins de J. Luque, A. Pamies & F. J. Manjón, *Nuevas tendencias en la investigación lingüística*, Granada, Granada Lingüística, pp. 351-360.
- BALDAQUÍ, J. M. (2002) «La (in)seguretat lingüística dels jòvens valencians», *Treballs de sociolingüística catalana*, 16, pp. 147-168.
- (2006) *El model de llengua i la seguretat lingüística dels jòvens valencians*, Barcelona / València, Publicacions de l'Abadia de Montserrat / Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- (2009a) «La inseguretat lingüística i l'aprenentatge de les llengües minoritzades. Reflexions des del País Valencià», *Revista Catalana de Pedagogia*, 6, pp. 177-197.
- (2009b) «Inseguretat lingüística o consciència normativa? Inseguretat i ús de la llengua entre els joves valencians», *Zeitschrift für Katalanistik*, 22 (2009), pp. 71-94.
- BRETEGNIER, A. (1996) «L'insécurité linguistique: objet insécurisé? Essai de synthèse et perspectives», dins de D. de Robillard & M. Beniamino (dirs.), *Le Français dans l'espace francophone. Description linguistique et sociolinguistique de la francophonie*, vol. 2, París, Honoré Champion Éditeur, pp. 903-919.
- CALVET, J.-L. (1996) «Les 'Edwiniens' et leur langue: sentiments et attitudes linguistiques dans une communauté créolophone», *Revue québécoise de linguistique théorique et appliquée*, 13, pp. 9-50.
- (1999 / 2006) *Pour une écologie des langues du monde*, París, Plon. [Citem per l'edició anglesa: *Towards an ecology of world languages*, Cambridge, Polity, 2006.]
- COSTE, D. (2001) «Compétence bi/plurilingue et (in)sécurité linguistique», *L'École Valdôtaine (supplément au n. 54). Atti del Convegno Valle d'Aosta regione d'Europa: l'educazione bi/plurilingue, ponte verso la cittadinanza europea (4 settembre 2001)*. [<http://www.scuole.vda.it/webecole/Ecole/Atti/05.htm>], data de consulta 15 de juny de 2009.]
- DE ROBILLARD, D. (1994), «L'insécurité linguistique en français à l'Île Maurice: quand le chat n'est pas là, les souris parlent français ?» en F. Michel (ed.), en col·laboració amb G. Geron & R. Wilmet, *L'insécurité linguistique dans les communautés francophones périphériques. Actes du Colloque de Louvain-la-Neuve, 10-12 novembre 1993*, 2n volum, en *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, vol. 20, 1-2, pp. 109-121.

- FERRANDO, A. (1990) «Elements per a una proposta fonètica», dins d'A. Ferrando (ed.), *La llengua als mitjans de comunicació*, València, Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València, pp. 51-64.
- CUENCA M. J. & M. PÉREZ SILDANYA (2002) *Guia d'usos lingüístics I. Aspectes gramaticals*, Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1990) *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana I. Fonètica*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- LABOV, W. (1966 / 2006) *The Social Stratification of English in New York City*, Washington, Center for Applied Linguistics. [Citem per la 2a ed. en Cambridge University Press: Cambridge, Cambridge University Press, 2006.]
- (1972) *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press. [Edició castellana: Madrid, Cátedra, 1983.]
- LACREU, J. (1990) *Manual d'ús de l'estàndard oral*, València, Institut de Filologia Valenciana / Universitat de València.
- LÓPEZ MORALES, H. (1979) *Dialectología y sociolingüística. Temas puertorriqueños*, Madrid, Playor.
- MILROY, J. (1992) «Social network and prestige arguments in Sociolinguistics», en K. BOLTON & H. KWOK, (eds.), *Sociolinguistics today: International perspectives*, London, Routledge, pp. 146-162.
- MOLLÀ, T. (1990) *La llengua dels mitjans de comunicació*, Bromera, Alzira.
- TRUDGILL, P. (1972) «Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich», *Language in Society*, 1, pp. 179-195.